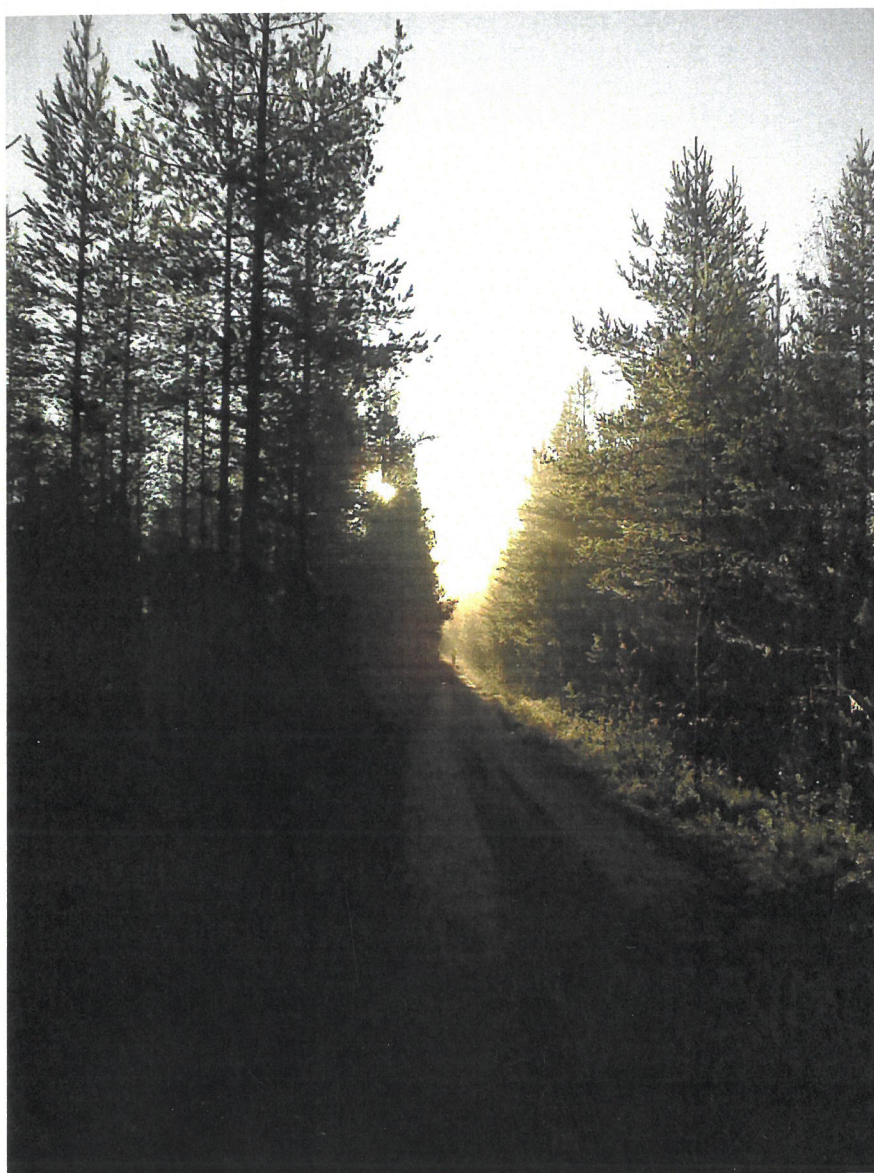

Särskild arkeologisk utredning av Tvärbäcksmyrän och förundersökning av Arnäs Raä 232

Fastigheterna Eldsmark 3:31, 3:4, 3:5, 3:6, 3:9 och 4:1,
Arnäs socken, Örnsköldsviks kommun, Ångermanland

Avdelningen för dokumentation
Rapport 2012:21
Britt-Marie Hägerman

Murberget Läns museet Västernorrlands dnr: 2012/247
Länsstyrelsen Västernorrland dnr: 431-5043-12
Län: Västernorrland
Landskap: Ångermanland
Kommun: Örnsköldsvik
Socken: Arnäs
Ekonomiska kartblad: 19J 7b Bursjö och 19J 7c Gidböle

Rapport från Murberget Läns museet Västernorrland 2012:21

*Särskild arkeologisk utredning av Tvärbäcksmýran och förundersökning av Arnäs Raä 232.
Fastigheterna Eldsmark 3:31, 3:4, 3:5, 3:6, 3:9 och 4:1, Arnäs socken, Örnsköldsviks kommun,
Ångermanland.*

Britt-Marie Hägerman

© 2012 Murberget Läns museet Västernorrland, Härnösand och Kommunbränsle i Ådalen AB, Box
304, 871 26 Härnösand.

*Omslagsbild: Norra delen av utredningsområdet med grävmaskinisten Erik i bakgrunden. Fotat
från väster. Foto Britt-Marie Hägerman.*

ISSN 2000-0111

Sammanfattning

Murberget Läns museet Västernorrlands dokumentationsavdelning fick i uppdrag av Kommunbränsle i Ådalen AB, Härnösand, att utföra en särskild arkeologisk utredning av Tvärbäcksmýran och en förundersökning (vid behov) av Arnäs Raä 232 på fastigheterna Eldsmark 3:31, 3:4, 3:5, 3:6, 3:9 och 4:1 i Arnäs socken, Örnsköldsviks kommun. Innan utredningen var en boplat (Arnäs 232) och en tjärdal (Arnäs 209) registrerade, båg dock utanför utredningsområde. Syftet med den särskilda utredningen var att lokalisera samt fastställa typ och utbredning av eventuella och hittills okända kulturhistoriska lämningar inom koncessionsområdet runt Tvärbäcksmýran samt att fastställa om Arnäs 232:s eventuella utsträckning var av sådan omfattning att även den låg innanför koncessionsområdet.

Den särskilda arkeologiska utredningen fastslog att det inte finns några kulturhistoriska lämningar inom koncessionsområdet samt att Arnäs 232 inte är av sådan omfattning att delar av den ligger innanför koncessionsområdet.

Utöver detta upptäcktes tre tidigare ej kända kulturhistoriska lämningar; två fasta fornlämningar (två boplatser) och en övrig kulturhistorisk lämning (en kojgrund). Alla låg strax utanför utredningsområdets östra sida längs en befintlig skogsväg som i sin tur är anlagd ovanpå en flack och väl dränerad rullstensås.

Enligt landhöjningskronologin bör Arnäs 232 kunna dateras till tiden omkring 4000 f. Kr. och de två nyupptäckta boplatserna till tiden omkring 3500 f. Kr. Förekomsten av en stötkantskära på en av de nyupptäckta boplatserna stödjer dateringen.

Den tidigare registrerade tjärdalen (Arnäs 209) och den nyupptäckta kolan ligger inom synhåll från varandra på varsin sida av Tvärbäcken. Enligt lokalbefolkningen användes de av en och samma person fram till 1940-talet. Murberget Läns museet Västernorrland anser att ytterligare arkeologiska insatser inte är nödvändiga för det aktuella arbetsföretaget så länge man håller sig innanför koncessionsområdets gränser. Eventuella framtida markarbeten i eller intill den befintliga skogsvägen norr om utredningsområdet, där den tidigare registrerade boplaten Arnäs 232 är belägen samt i eller intill den skogsväg/rullstensås öster om utredningsområdet där de två nyupptäckta boplatserna samt tjärdalen och kolan är belägen, bör undvikas helt alternativt övervakas av arkeologisk expertis.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Innehållsförteckning.....	3
Inledning.....	5
Syfte.....	5
Den särskilda utredningen - Tvärbäcksmýran.....	5
Förundersökningen – Arnäs 232	6
Utredningens genomförande	6
Byråinventering.....	6
Fältinventering med schaktning	6
Dokumentation	7
Områdesbeskrivning.....	7
Äldre antikvariska uppgifter och fornlämningsmiljö	7
Historiska kartor	8
Ortnamnet Tvärbäcksmýran	9
Resultat och åtgärdsförslag.....	9
Den särskilda utredningen - Tvärbäcksmýran.....	9
Förundersökningen – Arnäs 232	10
Nyupptäckta kulturlämningar.....	12
Referenser	13
Litteraturlista	13
Övriga källor.....	13
Historiskt kartmaterial.....	13
Internet.....	14
Tekniska och administrativa uppgifter	15
Bilagor	16
Bilaga 1. Schaktbeskrivningar	16
Bilaga 2. Fotoförteckning	23
Bilaga 3. Fotografier.....	24
Bilaga 4. Beskrivningar	26
Bilaga 5. Fyndlista	28

Inledning

Murberget Länsmuseum Västernorrlands dokumentationsavdelning fick i uppdrag av Kommunbränsle i Ådalen AB, Härnösand, att utföra en särskild arkeologisk utredning av Tvärbäcksmyrän och en förundersökning (vid behov) av Arnäs Raä 232 på fastigheterna Eldsmark 3:31, 3:4, 3:5, 3:6, 3:9 och 4:1 i Arnäs socken, Örnsköldsviks kommun.

Kommunbränsle i Ådalen AB har beviljats tillstånd för torvtäkt i Tvärbäcksmyrän. Villkoren för tillståndet var att säkerställa att inga okända fornlämningar finns innanför koncessionsområdet och att fastställa att fornlämningen Arnäs Raä 232 (boplats med oklar utsträckning) inte har en sådan utbredning att delar av den ligger innanför koncessionsområdet.

För att uppnå de målen krävdes dels en särskild utredning innanför koncessionsområdet för att lokalisera eventuella och hittills okända fornlämningar och dels att fastslå om Arnäs 232 har en sådan utbredning att delar av den ligger innanför utredningsområde. Om delar av Arnäs 232 skulle visa sig ligga innanför koncessionsområdet skulle en förundersökning av densamma genomföras i syfte att avgränsa dess utbredning.

Figur 1. Utdrag ur fastighetskartan med utredningsområdet markerat med röd heldragen linje. Skala cirka 1:150 000.

Syfte

Den särskilda utredningen - Tvärbäcksmyrän

Syftet med den särskilda utredningen var att lokalisera samt fastställa typ och utbredning av eventuella och hittills okända fornlämningar som kan förekomma inom koncessionsområdet runt Tvärbäcksmyrän samt att fastställa Arnäs 232:s eventuella avgränsning innanför koncessionsområdet. Utredningen ska ge en bild av eventuella fornlämningar och fungera som underlag för undersökningsplan och kostnadsberäkning vid eventuella ytterligare undersökningar.

Förundersökningen – Arnäs 232

Arnäs 232 är en förhistorisk boplatz med osäker utbredning som registrerades vid RAÄ:s inventering av området 1990 (se nedan samt bilaga 4). Vid dokumentationstillfället noterades förekomst av kvartsavslag, -splitter och skärvsten inom en begränsad yta samt enstaka skärvsten utefter skogsvägen på en sträcka av cirka 100 meter.

En förundersökning av Arnäs 232 skulle genomföras om det visade sig att boplatsens utbredning sträckte sig in i koncessionsområdet. I sådana fall skulle boplatsens exakta utbredning inom koncessionsområdet fastställas. Minst 30 % av fornlämningsområdet (boplatsen) som låg innanför koncessionsområdet skulle avtorvas och samtliga påträffade anläggningar dokumenteras. Några av de påträffade anläggningarna skulle undersökas helt eller delvis i syfte att fastställa funktion och ålder.

Utredningens genomförande

Utredningen har omfattat en byråinventering följt av en fältinventering jämte schaktning med grävmaskin.

Byråinventering

Följande materialkategorier har gått igenom dels som ett led i förberedelserna för fältarbetet och dels för att samla material rörande bedömning av utredningsområdets karaktär och kulturmiljö.

- Registrerade kulturhistoriska lämningar i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) fornminnesinformationssystem (FMIS).
- Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister (BBR).
- Äldre belägg och uppteckningar av ortnamn i databasen vid Institutet för språk och folkminnen (SOFI).
- Arkeologiska fynd och fyndsamlingar i Statens historiska museums databas (SHM).
- Allmänna kartor, tryckta historiska kartor samt lantmäteriakter med kartor i lantmäteriets karttjänst på internet (LMV).
- Topografisk och antikvarisk litteratur i Kungliga Bibliotekets och Vitterhetsakademiens biblioteks databaser (LIBRIS respektive VITALIS).
- Länsstyrelsen i Västernorrlands läns presentationer av värdefulla natur- och kulturmiljöer (RIKMV).
- Murberget Länsmuseum Västernorrlands topografiska diarium och kartarkiv.
- Registrerade kulturhistoriska lämningar i Skogsstyrelsens databas (KOTTEN).
- Rennäringens markanvändning och riksintressen i samebyarnas databas (IRENMARK).

Fältinventering med schaktning

Fältinventeringen skedde mellan 1 och 3 oktober 2012. Den omfattade systematisk terrängrekognoscering av utredningsområdet. Den antikvariska besiktningen/kontrollen i fält ägde rum 3 oktober 2012.

För att hitta och/eller avgränsa fornlämningen grävdes ett antal spridda sökschakt mellan myrkanten och koncessionsgränsen med hjälp av en mindre grävmaskin. Storlek, riktning och läge för schakten bestämdes utifrån studier beträffande landhöjningskronologi, terrängförhållanden och jordartens beskaffenhet samt genom erfarenhet och kunskap från tidigare samt liknande undersökningar och platser (Linder & Rissén 1966; Baudou 1967; Loeffler 1992, 1994, 1999, 2007). Torven togs bort och schakten grävdes skiktvis ner till opåverkat jordlager. Efter avslutad undersökning lades alla schakt igen och markytan återställdes till så ursprungligt skick som möjligt. Schaktningen skedde den 2 och 3 oktober 2012.

Dokumentation

Nypåträffade lämningar dokumenterades med kartinprickning och GPS samt beskrevs enligt RAÄ:s anvisningar och därefter rapporterades de till FMIS. Varje schakt beskrevs och mättes in med GPS och noggrannheten beräknades till ± 5 meter. Fotodokumentationen gjordes med digitalkamera. Beskrivning över schakten och de nypåträffade lämningarna samt foton är bilagda rapporten.

Områdesbeskrivning

Utredningsområdet är beläget sydöst om Örnsköldsviks flygplats och cirka tre mil nordöst om Örnsköldsvik (figur 3). Utredningsområdet innefattar en yta av cirka 27 hektar skogsmark, främst granskog, och har en tämligen flack topografi, 75–85 meter över dagens havsnivå. Enligt jordartskartan (Lundqvist 1984) består utredningsområdet dels av havssediment (grus/sand), isälvsavlagringar (grus), hållmark och moig morän som vilar på en berggrund av diabas och graniter. Längst utredningsområdets östra sida är Suggåsen, en väl dränerad rullstensås av sand och/eller grus med huvudriktning i nord-syd. Medelmäktigheten på torven (starrtorv och vitmossetorv) i myren uppgår till cirka 2 meter. Området kring Tvärbäcksmyran nyttjas idag huvudsakligen för friluftsliv och visst skogsbruk. Tidigare har grus tagits från en större täkt belägen i den rullstensås (Suggåsen) som tangerar områdets östra sida. I stora delar av myren har dikning skett för att främja skogsproduktionen vilket i sydvästra delen resulterat i sumpskog med igenväxning av barrträd, lövträd samt sly och buskar. Norr om Tvärbäcken är myran relativt opåverkad av dikningen.

Figur 2. Eldsmark 3:5 (sydöstra delen) med Tvärbäcksmyran i bakgrunden. Fotat från öster. Typiskt för området är den fuktiga till sumpiga granskogen med enhetliga jämnåriga bestånd. Kring utredningsområdets norra, västra och södra delar var det så sumpigt att grävmaskinen inte kunde ta sig fram. Endast kring nordöstra och östra sidan av myren, på och i närheten av den rullstensås (Suggåsen) som tangerar utredningsområdet, fanns torra och sandiga partier lämpliga för förhistorisk bosättning.

Foto Britt-Marie Hägerman.

Äldre antikvariska uppgifter och fornlämningsmiljö

Föreliggande del av Norrland har vid olika tillfällen fornminnesinventerats av Riksantikvarieämbetet (RAÄ). Första omgången var i samband med utgivningen av ekonomiska kartan för Bursjö och Gidböle 1961. Vid RAÄ:s andragångsinventering i samband med kartans revidering inventerades Arnäs socken 1990. Vid de tillfällena dokumenterades

en stenåldersboplats (Arnäs Raä 232) samt en tjärddal (Arnäs Raä 209) som bägge ligger strax utanför utredningsområdet (figur 3 och bilaga 4).

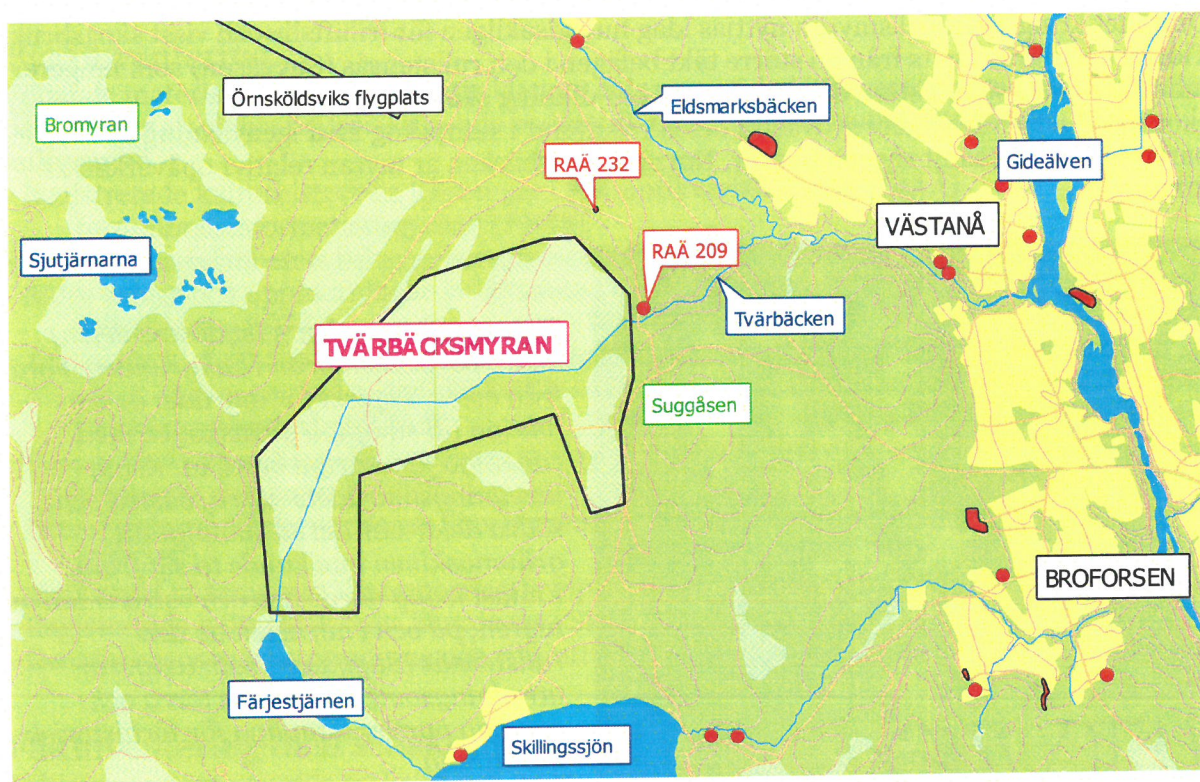
Inventeringsprojektet Skog och Historia, som bedrevs i Arnäs socken 2004 av dåvarande Skogsvårdsstyrelsen, berörde inte utredningsområdet. Inga kulturhistoriska lämningar finns registrerade inom utredningsområdet eller i dess omedelbara närhet.

Inga andra antikvariska utredningar eller andra undersökningar har förekommit inom området.

Enligt Statens Historiska Museums (SHM) och Murberget Läns museet Västernorrlands fyndregister har inga förhistoriska föremål hittats i utredningsområdet. Däremot har ett antal olika fynd från förhistorisk tid (mejsel, kniv, T-formigt redskap i skiffer samt nätsänke, flinta och klubba med skafthål) hittats längst bägge sidor av Gideälvens stränder, endast 1,5 kilometer nordöst om utredningsområdet.

Det finns inget riksintresse för kulturmiljövård eller någon kulturhistoriskt intressant bebyggelse inom eller i närheten av utredningsområdet.

Vilhelmina norra sameby har vårvinter- och vinterbete i området (IRENMARK). Inga spår efter denna verksamhet återfanns under fältrekognoseringen runt Tvärbäcksmyran.

Figur 3. Utdrag ur fastighetskartan med fornlämningarna markerade och utredningsområdet markerat med svart heldragen linje. Skala cirka 1:25 000.

Historiska kartor

Den äldsta geografiska kartan från 1648 visar att trakten i och kring utredningsområdet bestod av skog med myrar alternativt berg i dagen. Norr om utredningsområdet fanns en fåbod vid *Elzmarck* (nuvarande Eldsmarkssjön). Detsamma gäller för kartor från 1697 (X4-14-1, figur 7), 1779 (X4-14-2), 1795 (X4-14-3) och 1851.

Den äldsta topografiska kartan över området, generalstabskartan, utgavs 1945. Vid tiden för kartläggningen fanns inga byggnader eller andra verksamheter i utredningsområdet.

Nordväst om Sjutjärnarna och vid Bromyran låg däremot en torvfabrik. På ekonomiska kartan från 1961 finns det inte heller någon bebyggelse inom utredningsområdet. Dock alldeles intill utredningsområdet finns en grustäkt i den rullstensås som tangerar myrens östra sida.

Ortnamnet Tvärbäcksmyran

Ortnamnet Tvärbäcksmýran
Tvärbäcksmýran är ett naturnamn som inte indikerar någon kulturhistorisk verksamhet och det finns inga äldre uppteckningar kring namnet. Däremot kallas myren för *Ferges Myra* på en karta från 1697 (X4-14:1; figur 4) och för *Färjes Myra* på en karta från 1795 (X4-14:3). Namnet har ingen bra förklaring det kan vara en dialektal benämning på en växt som funnits där (Leibring 2012-10-11). Den äldsta kända historiska jordbruksbebyggelsen inom området är Eldsmark som omnämns första gången 1535 som *Ellsmarck* (Holmlund 1998; SOFI). Bybildningen på Öster-Eldsmark heter numera Västana och det är på denna bys skog som Tvärbäcksmýran ligger (Höjtjärn, Gideå bruk, Väster-Eldsmark: byhistorik. 2001).

Figur 4. Utdrag ur geometrisk avmätning från 1697 (X4-14:1). I mitten till vänster är Tvärbäcksmýran som här heter Ferges Myra.

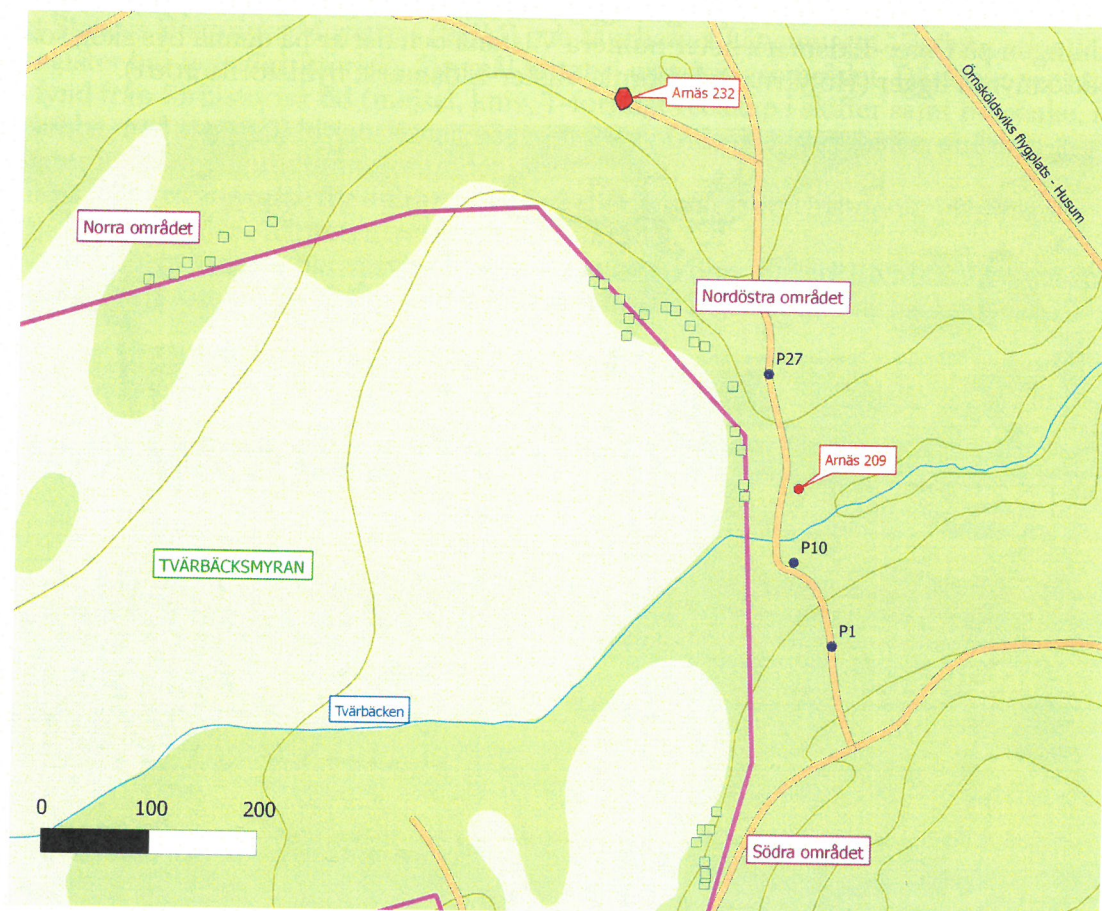
Resultat och åtgärdsförslag

Den särskilda utredningen - Tvärbäcksmyran

Terrängrekognoscering av utredningsområdet visade att norra och östra delen av utredningsområdet består av sandmarker samt en rullstensås som sluttar mot syd respektive väst ned mot myren. Bägge utgör fina boplatsslägen vilket Arnäs Raä 232 samt de två nyfunna boplatserna P1 och P27 visar på (se nedan samt figur 5 och tabell 1). Resterande del av utredningsområdet består till största delen av blötmark med inslag av stenig till blockig terräng som var mindre lämplig för bosättning under förhistorisk tid.

Utifrån resultatet från terrängrekognosceringen lades 31 sökschakt kring utredningsområdets norra och östra sidor i eller nära kanten av myren (figur 5, bilaga 1 och tabell 2). Övre skiktet i samtliga fall bestod i varierande grad av blöt humus/torv och därunder sand och/eller grus. På många ställen sipprade vatten upp underifrån. Inga anläggningar eller färgningar som kunde sättas i samband med förhistoriska aktiviteter framkom i något av sökschakten.

Den särskilda arkeologiska utredningen av Tvärbäcksmyrän som Murberget Läns museet Västernorrland genomförde 2012 visade inga spår efter boplatserrelaterade anläggningar eller fynd innanför utredningsområdet. Murberget Läns museet Västernorrland anser att ytterligare arkeologiska insatser inte är nödvändiga för det aktuella arbetsföretaget däremot bör eventuella framtida markarbeten kring befintliga skogsvägar norr och öster om utredningsområdet undvikas helt alternativt övervakas av arkeologisk expertis, se nedan.

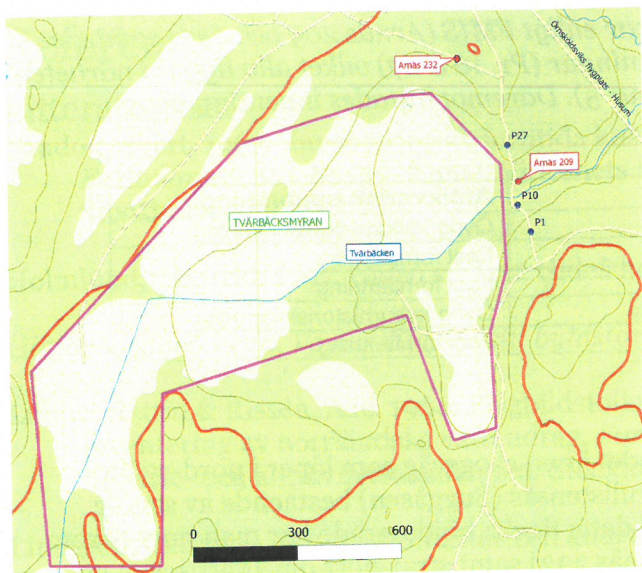

Figur 5. Översiktskarta som visar läget för de 31 sökschakten (gröna fyrkanter) som togs upp kring utredningsområdet (lila heldragen linje), de nyligen upptäckta och registrerade lämningarna (blå prickar, P1 boplat, P10 koja och P27 boplat) och tidigare registrerade lämningar enligt FMIS (röda områden/prickar, Arnäs 209 tjärdal och Arnäs 232 boplat).

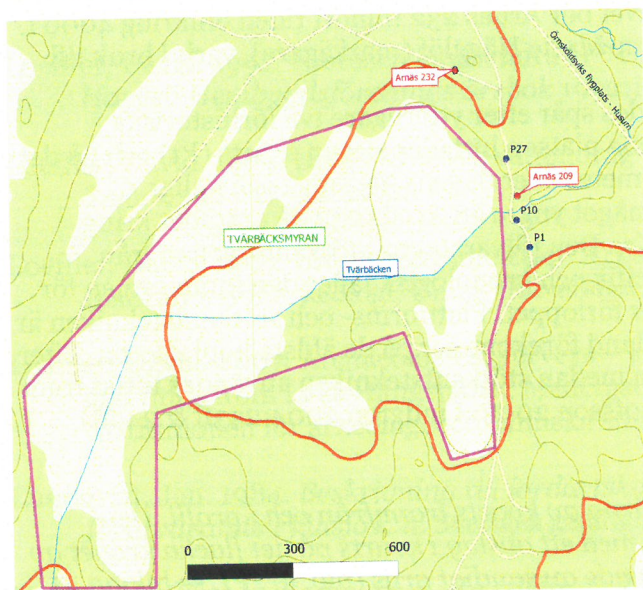
Förundersökningen – Arnäs 232

Ingen förundersökning av Arnäs Raä 232 genomfördes då inga spår efter boplatserrelaterade anläggningar eller fynd framkom inom koncessionsområdet. Detta kunde konstateras dels genom att provschakt togs upp på de mest väl-dränerade ytorna bestående av sand/grus det vill säga de områden som var mest lämplig för bosättning. De övriga ytorna inom denna del av utredningsområdet bestod av myrmark och undersöktes därmed inte.

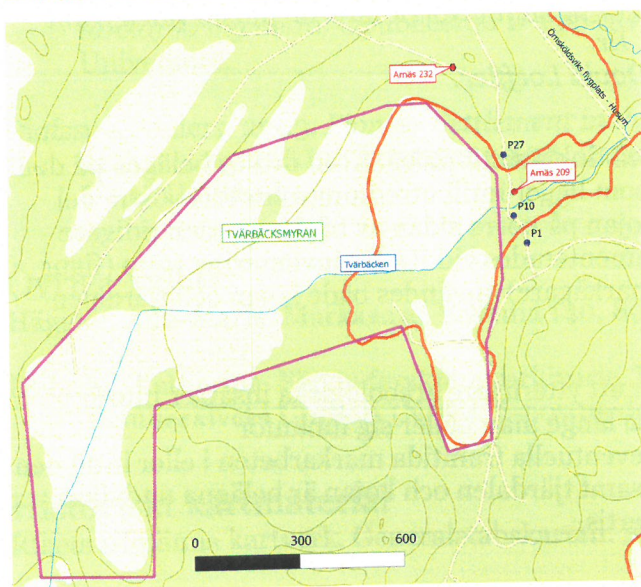
Murberget Läns museet Västernorrland anser att ytterligare arkeologiska insatser inte är nödvändiga för det aktuella arbetsföretaget så länge man håller sig innanför koncessionsområdets gränser. Däremot bör eventuella framtida markarbeten i eller intill skogsvägen som genomkorsar boplatserområdet undvikas helt alternativt övervakas av arkeologisk expertis.

Figur 6. Karta med 85 meters kurvan markerad i orange, utredningsområdet med lila, fornlämningarna i rött och de nyligen upptäckta och registrerade lämningarna med blå prickar (P1 boplats, P10 koja och P27 boplats). Inga av boplatserna var tillgänglig för bosättning då strandlinjen befann sig vid denna höjd omkring 4500 f.Kr. Det som skulle bli Tvärbäcksmyran låg under havsytan i ett skärgårdslandskap bestående av många små och flacka holmar.

Figur 7. Karta med 80 meters kurvan markerad i orange, utredningsområdet med lila, fornlämningarna i rött och de nyligen upptäckta och registrerade lämningarna med blå prickar (P1 boplats, P10 koja och P27 boplats). Boplatserna Arnäs 232 låg då, omkring 4000 f.Kr., på en udde vid norra sidan av en mindre havsvik exponerad mot söder. Östra delen av Tvärbäcksmyran var en havsvik medan västra delen var redan då sumpig våtmark. Arnäs 232 läge vid denna tid är optimalt då man har god utsikt över havet samt nära till flera olika ekologiska nischer.

Figur 8. Karta med 75 meters kurvan markerad i orange, utredningsområdet med lila, fornlämningarna i rött och de nyligen upptäckta och registrerade lämningarna med blå prickar (P1 boplats, P10 koja och P27 boplats). Vid omkring 3500 f.Kr. var östra delen av Tvärbäcksmyran en grund och igenväxande vik förbunden med havet genom ett smalt utlopp. Boplatserna Arnäs 232 placering är nu inte lika optimalt. Spår efter förhistorisk aktiviteter (P1 och P27) finns nu belägna på den väl dränerade rullstensåsen (Suggåsen) både norr och söder om det smala utlopp som förbinder viken med havet.

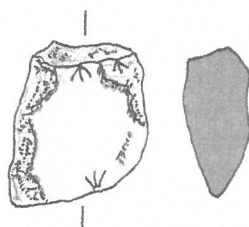
Tabell 1. Två tidigare kända kulturlämningar enligt FMIS (Arnäs 209 och 232) samt tre nyupptäckta och dokumenterade kulturlämningar (P1, 10 & 27) vilket alla ligger i närheten av, dock utanför, utredningsområdet (se figur 5). Däremot hittades ingenting inom koncessionsområdet.

ID-nr	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Arnäs 209	Tjärdal	Övrig kulturhistorisk lämning
Arnäs 232	Boplat	Fast fornlämning
P1	Boplat	Fast fornlämning
P10	Husgrund, historisk tid. Koja	Övrig kulturhistorisk lämning
P27	Boplat	Fast fornlämning

Nyupptäckta kulturlämningar

Strax utanför samt öster om utredningsområdet är en skogsväg som löper i nord-sydlig riktning utefter och ovanpå en väl dränerad rullstensås (Suggåsen) bestående av sandig och/eller grusig moränmark. I anslutning till detta flacka höjdområde har man norr därom tidigare registrerat en förhistorisk boplat (Arnäs 232) samt strax norr om Tvärbäcken en tjärdal (Arnäs 209). Enligt dess höjd över havet bör Arnäs 232 tillhört tiden omkring 4000 f. Kr. medan tjärdalen, enligt uppgifter från Ann-Marie Häggelöf (markägare), varit i bruk till mitten av 1900-talet (se figur 5-8).

Utefter samma skogsväg/rullstensåsen hittades spår efter ytterligare två förhistoriska boplatser (se figur 5-8 och bilaga 4). På det ena platsen hittades slagen kvarts (P1) och på det andra skärvsten (P27). Bägge ligger cirka 75 meter över dagens havsnivå och enligt landhöjningskronologi innebär det att de är något yngre än Arnäs 232 då området kring Tvärbäcken blev torrmark omkring 3500 f. Kr. Den tillvaratagna stötkantskärnan från boplaten P1 (se figur 9) är även den tidsspecifik och kronologisk faller den inom ramen för dateringen som erhållits genom landhöjnings förloppet. Plattforms- och stötkantstekniken är två reduktionsmetoder för kvarts som i Norrland förekommer på de äldsta boplatserna. Efter cirka 4000 f. Kr. minskar plattformsmetoden medan stötkantstekniken användes flitigt fram till åtminstone 2000 f. Kr. (Norberg 1997; Olofsson 2003; Lindgren 2004:233ff & 245ff).

Figur 9. Stötkantskärna av kvarts framifrån och i profil. Den hittades tillsammans med ett avslag i kvarts på det flacka krönet av en rullstensås bestående av sandigt grus (inv. nr. P1, se bilaga 4). Reduktionsmetoden är vanligt i Norrland från äldsta tiden fram till omkring 2000 f. Kr. Skala 1:1. Ritat av David Loeffler.

En koja från historisk tid (P10) upptäcktes och dokumenterades. Även den är belägen på den nord-syd löpande rullstensåsen (Suggåsen) som ligger intill utredningsområdets östra del samt på Tvärbäckens söder sida. Mitt emot kojan på norra sidan av bäcken är den tidigare registrerade tjärdalen (Arnäs 209) som dokumenterades vid RAÄ:s inventering 1990 (figur 5). Enligt uppgift från Ann-Marie Häggelöf (markägare) användes både kojan och tjärdalen fram till 1940-talet av en och samma person.

Murberget Läns museet Västernorrland anser att ytterligare arkeologiska insatser inte är nödvändiga för det aktuella arbetsföretaget så länge man håller sig innanför koncessionsområdets gränser. Däremot bör eventuella framtida markarbeten i eller intill den skogsväg/rullstensås där de två boplatserna samt tjärdalen och kojan är belägna undvikas helt alternativt övervakas av arkeologisk expertis.

Referenser

Litteraturlista

- Baudou, Evert. 1967. Inventering av forntida kustboplatser i Ångermanland år 1966. *Fornvännen*, sid. 81–92. Kungl. Vitterhets historie- och antikvitetsakademien. Stockholm.
- Holmlund, Gottfrid. 1997. *Gideå socken*. Gideå hembygdsförening 1998.
- Hötjärn, Gideå bruk, Väster-Eldsmark: byhistorik*. 2001. Gideå Hembygdsförening.
- Linder, Astrid & Rissén, Åke. 1966. Flygbildstolkning och dess användning vid arkeologisk inventering av norrländska vattendrag. *Fornvännen* nr. 4, 1966:193–207. Vitterhets historie- och antikvitetsakademien. Stockholm.
- Lindgren, Christina. 2004. *Människor och kvarts*. Stockholm: Arkeologiska Institutionen, Stockholms Universitet.
- Loeffler, David. 1992. Niotusen femhundra år i Haverö. Funderingar kring fornlämningar. *Haverö Hembygdsförenings årsbok* 1992:11–24. Haverö.
- Loeffler, David. 1994. Längst Gimåns vattendrag under 8000 år. *Holms hembygdsförenings årsbok* 1994:17–32. Holm.
- Loeffler, David. 1999. Inventeringsmetoder. Arkeologi i norr no. 8/9, 1995/1996:69–92. Institution för arkeologi, Umeå Universitet. Umeå.
- Loeffler, David. 2007. Archaeological surveys – a few reflections as exemplified by features and finds from Lake Hångstaörn, Medelpad. *Arkeologi i norr*, no. 10, 2007: 137–152. Institutionen för arkeologi och samiska studier, Umeå Universitet. Umeå.
- Lundqvist, Jan. 1984. *Beskrivning till jordartskarta över Västernorrlands län och förutvarande Fjällsjö k:n*. Sveriges geologiska undersökning. Uppsala.
- Norberg, Erik. 1997. *Saivaara II. En studie av kvartsmaterialet från tre anläggningar och tankar kring detta*. Opublicerad D-uppsats från Institutionen för Arkeologi, Umeå Universitet.
- Olofsson, Anders. 2003. *Pioneer Settlement in the Mesolithic of Northern Sweden*. Archaeology and Environment no. 16. Department of Archaeology and Sami Studies, Umeå University.

Övriga källor

Hägglöf, Ann-Marie. Markägare. Västanå 140, 896 91 Husum. Samtal 2012-10-03.

Leibring, Katharina. Förste forskningsarkivarie, Institutet för språk och folkminnen, Namnarkivet i Uppsala (NAU). E-postmeddelande 2012-10-11.

Historiskt kartmaterial

Rikets allmänna kartverk. Generalstabskartan. 1945. 69. Örnsköldsvik NÖ. Skala 1:100 000.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt X4-14:1. Västernorrlands län, Arnäs socken, Eldsmark nr 2–3. Geometrisk avmätning. 1697.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt X4-14:2. Västernorrlands län, Arnäs socken, Eldsmark nr 2-3. Avvittring. 1779.

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt X4-14:3. Västernorrlands län, Arnäs socken, Eldsmark nr 2-3. Avmätning. 1795.

Rikets allmänna kartverk. Ekonomiska kartan 19J 7b Bursjö. 1961. Skala 1:10 000.

Rikets allmänna kartverk. Ekonomiska kartan 19J 7c Gidböle. 1961. Skala 1:10 000.

Karta öfver Arnäs Socken uti Norra Ångermanlands Fögderi och Wester Norrlands Län. 1851. Skala 1:40 000.

Internet

BBR Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. www.bebyggelseregistret.raa.se. 2012-09-20.

FMIS Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem. www.fmis.raa.se/fmis. 2012-09-20.

IRENMARK Rennäringens markanvändning och riksintressen. www.gis.lst.se. 2012-09-20.

LIBRIS Kungliga Bibliotekets nationella bibliotekssystem. <http://libris.kb.se>. 2012-09-20.

LMV Lantmäteriets historiska karttjänst. www.lantmateriet.se. 2012-09-20.

RIKMV Riksintresseområden för kulturmiljövården. www.gis.lst.se. 2012-09-24.

SHM Statens historiska museums fynddatabas. www.historiska.se. 2012-09-20.

SOFI Institutionen för språk och folkminnets ortnamnsdatabas. www.sofi.se. 2012-09-19.

VITALIS Vitterhetsakademiens biblioteks huvudkatalog. <http://vitalis.raa.se>. 2012-09-20.

Tekniska och administrativa uppgifter

Murberget Läns museet Västernorrlands dnr: 2011/247

Länsstyrelsens dnr: 431-5043-12

Län: Västernorrland

Landskap: Ångermanland

Kommun: Örnsköldsvik

Socken: Arnäs

Fastighet: Eldsmark 3:31, 3:4, 3:5, 3:6, 3:9 och 4:1

Kartblad: 19J 7b Bursjö
19J 7c Gidböle

Belägenhet: X 7035826 Y 1659912

Nivå över havet: 75–85 m.ö.h.

Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V

Uppdragsgivare: Kommunbränsle i Ådalen AB, Box 304, 871 26 Härnösand.

Undersökningstid: 1–4 oktober 2012

Fälttid: 32 timmar

Grävmaskintid: 16 timmar

Total yta: 27 hektar eller 270 000 m²

Undersökt yta: 98,75 m²

Personal: Britt-Marie Hägerman och David Loeffler

Rapportsammanställning: Britt-Marie Hägerman

Inmätning: programvara Quantum GIS, www.qgis.org

Dokumentationsmaterialet förvaras på Murberget Läns museet Västernorrland.

Bilagor

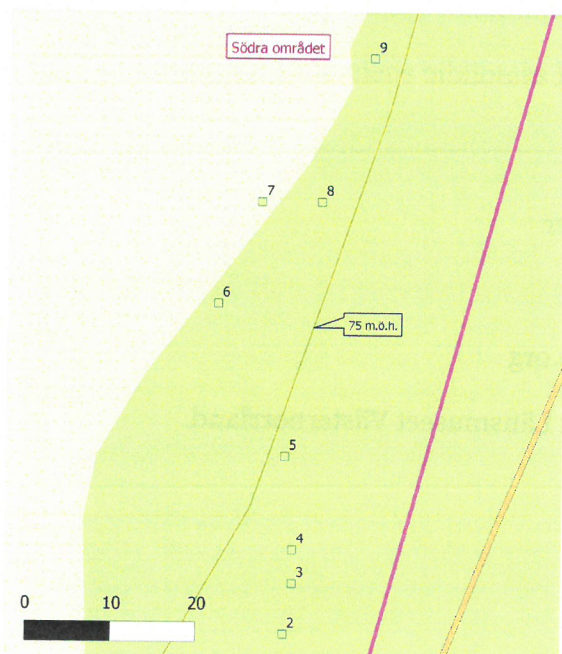
Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Tabell 2. Koordinater på de 31 sökschakt som togs upp kring Tvärbäckmyrans norra och östra sida i samband med den arkeologiska utredningen (se figur 5, 13 och 15).
Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V.

Schakt nr	x	y	z	Schakt nr	x	y	z
1 utgår	---	---	---	18	7036274	1660654	83
2	7035754	1660678	88	19	7036288	1660640	105
3	7035760	1660679	83	20	7036291	1660631	93
4	7035764	1660679	85	21	7036284	1660611	89
5	7035775	1660678	87	22	7036280	1660597	86
6	7035793	1660670	87	23	7036264	1660595	83
7	7035805	1660675	89	24	7036298	1660588	95
8	7035805	1660682	83	25	7036312	1660573	94
9	7035822	1660688	98	26	7036314	1660564	87
10 utgår	---	---	---	27 utgår	---	---	---
11	7036116	1660708	86	28	7036365	1660264	90
12	7036127	1660707	87	29	7036356	1660243	92
13	7036159	1660704	80	30	7036350	1660219	92
14	7036176	1660698	80	31	7036327	1660207	94
15	7036218	1660695	86	32	7036326	1660186	94
16	7036255	1660668	81	33	7036315	1660174	91
17	7036259	1660658	87	34	7036310	1660151	95

SÖDRA OMRÅDET

Skogsmark mellan skogsväg och myrkant/dike. Ställvis mycket tät granskog i olika åldrar. Några fina avsatser i en annars svag västsluttning.

Figur 10. Schaktöversikt södra området.
Rosa heldragen linje = gräns för
utredningsområdet, gröna fyrkanter = schakt.

Schakt 1 – utgår

Schakt 2

1,25 meter brett, 1,25 meter långt (NNV-SSÖ) och 0,25 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan beigegul sandig mo.

Schakt 3

1,25 meter brett, 2,25 meter långt (N-S) och 0,2 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan beigegul sandig mo.

Schakt 4

1,25 meter brett, 2,25 meter långt (N-S) och 0,35 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,1 meter blekjord och sedan brandgul sandig mo.

*Figur 11. Schakt 4, fotat från söder.
Under torven syns blekjord och under
det brandgul sandig mo.
Foto Britt-Marie Hägerman.*

Schakt 5

1,25 meter brett, 2,25 meter långt (N-S) och 0,25 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan brandgul sandig mo.

Schakt 6

1,25 meter brett, 2,25 meter långt (N-S) och 0,25 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan beigegul sandig mo.

Schakt 7

1,25 meter brett, 2,5 meter långt (NÖ-SV) och 0,45 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan gulbrun sandig mo utom i SV delen där det var grå/svart lera. Mycket rötter i schaktet.

Schakt 8

1,25 meter brett, 3,0 meter långt (NÖ-SV) och 0,7 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan brandgul sandig mo.

Schakt 9

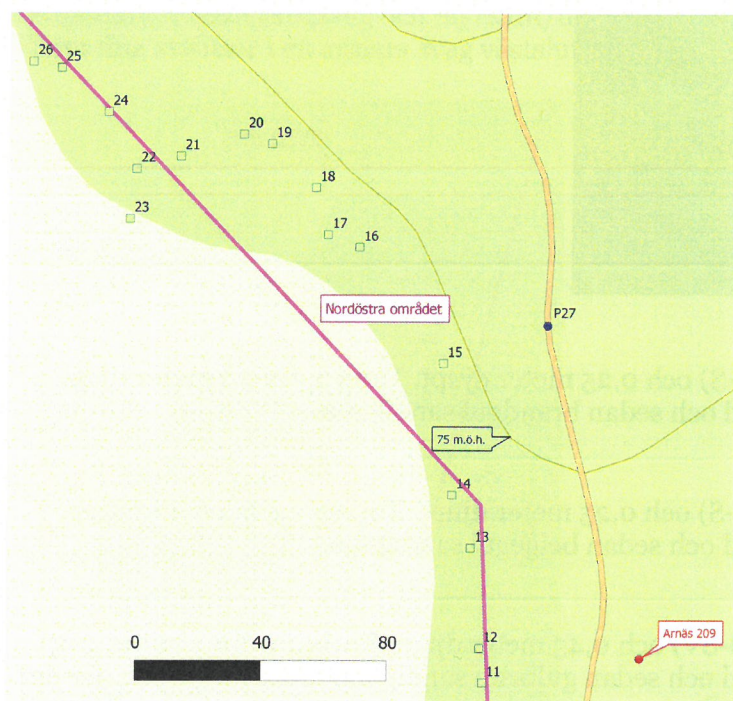
1,25 meter brett, 3,0 meter långt (NÖ-SV) och 0,3 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan brandgul sandig mo. Mycket rötter i schaktet.

Figur 12. Schakt 8, västra schaktväggen, fotat från öster. Under torven var blekjord och sedan brandgul sandig mo. Foto Britt-Marie Hägerman.

NORDÖSTRA OMRÅDET

Plan skogsmark delvis mellan skogsväg och myrkant. Längst i söder gles tallskog annars barrskog i olika åldrar. Ju närmare myren ju blötare torv och vatten sipprar fram underifrån.

Figur 13. Schaktöversikt nordöstra området. Rosa heldragen linje = gräns för utredningsområdet, gröna fyrkanter = schakt, blå prick = nyupptäckt lämning (P27 boplats) och röda prick = tidigare känd och registrerade lämning enligt FMIS (Arnäs 209 tjärdal).

Schakt 10 – utgång

Schakt 11

1,25 meter brett, 2,5 meter långt (Ö-V) och 0,5 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,1 meter blekjord och sedan brandgul sandig och blöt mo.

Schakt 12

1,25 meter brett, 2,0 meter långt (NV-SÖ) och 0,75 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,1 meter blekjord och sedan 0,1 brandgul sandig mo med järnutfällningar. Under dessa grågul sand där vattnet sipprar fram.

Figur 14. Schakt 12, fotat från nordväst. Under torven var blekjord och sedan brandgul sandig mo med järnutfällningar. Under dem grågul sand. Foto Britt-Marie Hägerman.

Schakt 13

1,25 meter brett, 2,25 meter långt (Ö-V) och 0,45 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,15 meter blekjord och sedan brandgul/brun flammig sandig mo med en del naturligt rundade stenar, 0,1–0,2 meter stora.

Schakt 14

1,25 meter brett, 2,25 meter långt (N-S) och 0,7 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,1 meter blekjord och sedan 0,2 brandgul sandig mo med naturligt rundade stenar, 0,05–0,2 meter stora. Under dessa grå sand.

Schakt 15

1,25 meter brett, 3 meter långt (N-S) och 0,4 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var i N delen 0,05 meter blekjord och sedan gulbrun sandig lera med några blekjordsfläckar och några naturligt rundade stenar, 0,1–0,2 meter stora.

Schakt 16

1,25 meter brett, 3 meter långt (NNV-SSÖ) och 0,4 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan gul sandig lera.

Schakt 17

1,25 meter brett, 2,5 meter långt (NV-SÖ) och 0,35 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan gul sandig lera och några naturligt rundade stenar, 0,1–0,2 meter stora.

Schakt 18

1,25 meter brett, 3,0 meter långt (N-S) och 0,35 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan gul sandig lera.

Schakt 19

1,25 meter brett, 2,5 meter långt (Ö-V) och 0,4 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan brandgul sandig lera. Mycket rötter i schaktet.

Schakt 20

1,25 meter brett, 3,0 meter långt (VNV-ÖSÖ) och 0,4 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan brandgul sandig mo.

Schakt 21

1,25 meter brett, 3,0 meter långt (NÖ-SV) och 0,6 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,15 meter blekjord och sedan brun/grå melerad sandig.

Schakt 22

1,25 meter brett, 2,25 meter långt (Ö-V) och 0,5 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan grå/brun melerad sandig och blöt mo.

Schakt 23

1,25 meter brett, 2,0 meter långt (N-S) och 1,0 meter djupt. Torven var 0,8 meter djup. Under torven var blå lera.

Schakt 24

1,25 meter brett, 3,0 meter långt (Ö-V) och 0,3 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan gråbrun sandig och blöt lera.

Schakt 25

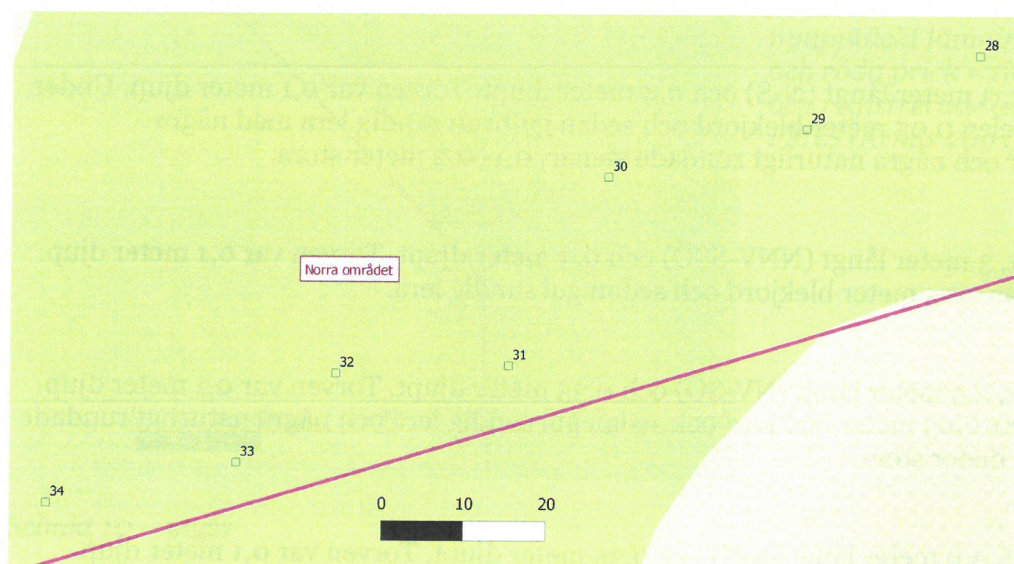
1,25 meter brett, 2,5 meter långt (VNV-ÖSÖ) och 0,4 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan gråbrun lera.

Schakt 26

1,25 meter brett, 2,25 meter långt (VNV-ÖSÖ) och 0,5 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan grågul sandig och blöt mo.

NORRA OMRÅDET

Kalhuggen skogsmark mellan myrpartier. Blöt torv och vatten sipprar fram underifrån. Svagt sluttande mot sydöst.

Figur 15. Schaktöversikt norra området. Gröna fyrkanter = schakt, rosa heldragen linje = gräns för utredningsområdet.

Schakt 27 - utgår

Schakt 28

1,25 meter brett, 2,25 meter långt (NNV-SSÖ) och 0,7 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,05 meter blekjord och sedan 0,5 beige grov sand. Under dessa sedan grå lera där det sipprar fram vatten. Mycket rötter i schaktet.

Schakt 29

1,25 meter brett, 3,0 meter långt (NNV-SSÖ) och 0,3 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var beige grov sand med enstaka naturligt rundade stenar, 0,1–0,15. Mycket rötter i schaktet.

Schakt 30

1,25 meter brett, 2,5 meter långt (NV-SÖ) och 0,3 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,01 meter beige grov sand och sedan brandgult grus. Mycket rötter i schaktet.

Schakt 31

1,25 meter brett, 3,0 meter långt (VNV-ÖSÖ) och 0,3 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,01 meter beige grov sand och sedan brandgult grus. Mycket rötter i schaktet.

Schakt 32

1,25 meter brett, 3,0 meter långt (Ö-V) och 0,8 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,1 meter beige grov sand och sedan 0,5 brandgult grus. Under dessa sedan brunt grus. Mycket rötter i schaktet.

*Figur 16. Schakt 32, fotat från öster.
Under torven var beige grov sand och
sedan brandgult grus. Under dem brunt
grus.*

Foto Britt-Marie Hägerman.

Schakt 33

1,25 meter brett, 3,0 meter långt (Ö-V) och 0,3 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var beige grov sand där det sipprar fram vatten. Mycket rötter i schaktet.

Schakt 34

1,25 meter brett, 2,5 meter långt (Ö-V) och 0,3 meter djupt. Torven var 0,1 meter djup. Under torven var 0,1 meter beige grov sand och sedan brun grov sand där det sipprar fram vatten. Mycket rötter i schaktet.

Figur 17. Schakt 34, fotat från sydväst. Under torven var beige grov sand och sedan brun grov sand.

Foto Britt-Marie Hägerman.

Bilaga 2. Fotoförteckning

Samtliga foton tagna av Britt-Marie Hägerman, Murberget Läns museet Västernorrland.

Fotonr	Datum	Beskrivning	Från
001	2012-10-02	Schakt 4	S
002	2012-10-02	Schakt 8, västra schaktväggen	Ö
003	2012-10-02	Schakt 12	NV
004	2012-10-02	Schakt 14	N
005	2012-10-03	Skogsväg i norra delen med grävmaskinisten Erik i bakgrunden	Ö
006	2012-10-02	Raä 232 på krönet av vägen	Ö
007	2012-10-03	Schakt 32	V
008	2012-10-03	Schakt 32	Ö
009	2012-10-03	Schakt 34	SV
010	2012-10-03	Eldsmark 3:5 med Tvärbäcksmýran i bakgrunden	Ö

Bilaga 3. Fotografier

Bild 001

Bild 002

Bild 003

Bild 004

Bild 005

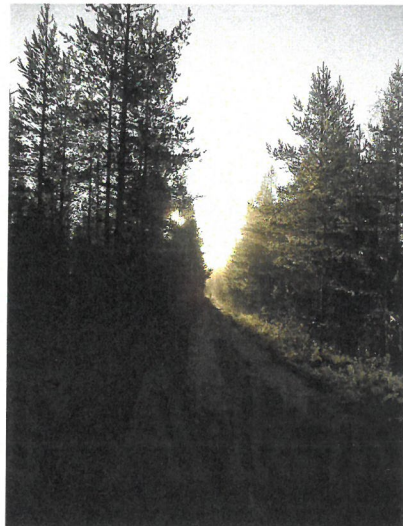

Bild 006

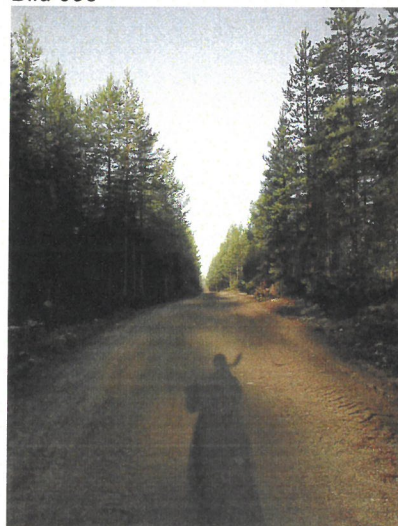

Bild 007

Bild 008

Bild 009

Bild 010

Bilaga 4. Beskrivningar

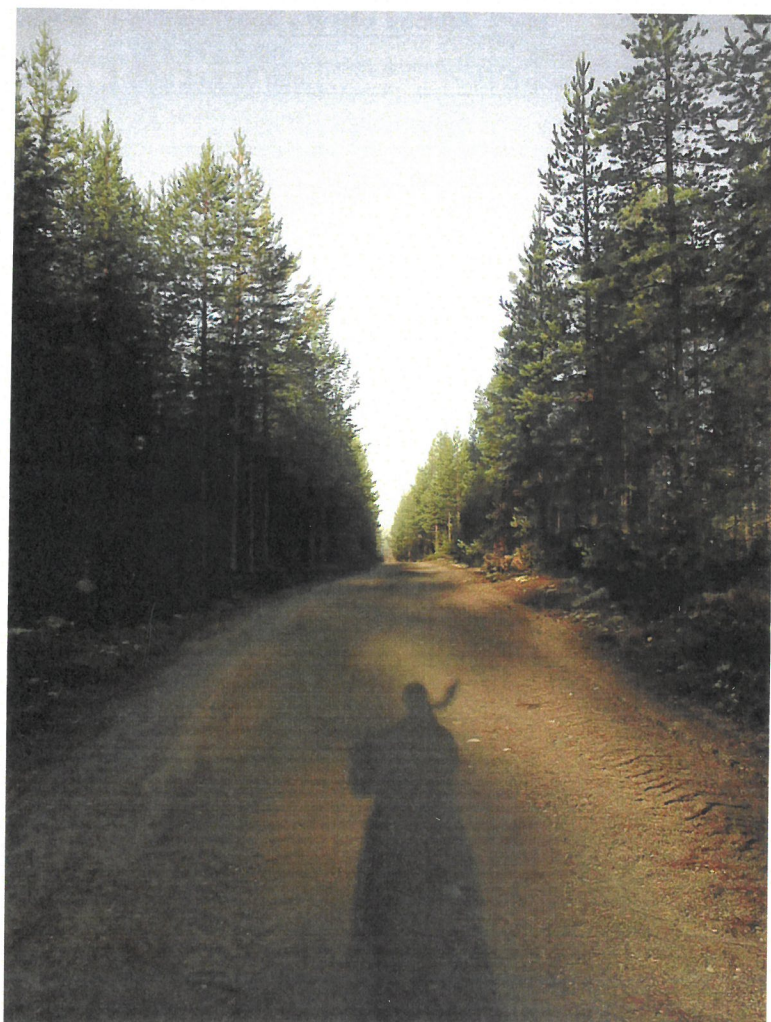
P1 Socken: Arnäs Kommun: Örnsköldsvik Kartblad: 19J 7c Gidböle Fastighet: Eldsmark 4:1 m.ö.h. 75-80	Boplats Kvarts	Boplats, osäker utbredning, ca 2x2 m (N-S). Inom området i sanden på skogsvägen hittades ett kvartsavslag och en stötkantskärna, varav bägge tillvara togs. Orientering: Mindre skogsväg (N-S). Terräng: Mindre höjdområde. Sandig moränmark. Skogsmark (barrskog). Antikvarisk kommentar: Bedömd som boplats dels av läget och dels därför att skärvsten hittades på andra sidan bäcken på ett likande läge ca 200 meter mot N, se P27. Antikvarisk besiktning: 2012-10-03 David Loeffler	Fast fornlämning X 7035976 Y 1660795
P10 Socken: Arnäs Kommun: Örnsköldsvik Kartblad: 19J 7c Gidböle Fastighet: Eldsmark 4:1 m.ö.h. 70-75	Husgrund, historisk tid	Koja, närmast rund, 5 m diam och 1,7 m dj. Kring kanten en vall 1 m br och 0,3-0,5 m h. Kvadratisk 2,5x2,5 m (N-S). I NV hörnet en ingångspassage 2 m l (NV-SÖ) och 0,6 m br. Beväxt med 6 granar. Intill och Ö om är minst 3 täktgropar, 3-5 m l, 2-3 m br och 1-1,25 m dj. Orientering: 6 m NÖ om traktorväg (NV-SÖ). Terräng: S sidan av bäckravin (Ö-V). Sandig morän. Skogsmark (barrskog). Antikvarisk kommentar: Enligt lokalbefolkningen användes kojan av samma man som brukade den tjärdal som ligger på N sidan av bäcken och som finns registrerade sen tidigare, se Arnäs 209. Antikvarisk besiktning: 2012-10-03 David Loeffler	Övrig kulturhistorisk lämning X 7036055 Y 1660755
P27 Socken: Arnäs Kommun: Örnsköldsvik Kartblad: 19J 7c Gidböle Fastighet: Eldsmark 4:1 m.ö.h. 75-80	Boplats Skärvsten	Boplats, osäker utbredning, ca 10-2 m (N-S). Inom området i sanden på skogsvägen är enstaka skärvsten. Orientering: Mindre skogsväg (N-S). Terräng: Mindre höjdområde. Sandig moränmark. Skogsmark (barrskog). Antikvarisk kommentar: Bedömd som boplats dels av läget och dels därför att en stötkantskärna och ett avslag hittades på andra sidan bäcken på ett likande läge ca 200 meter mot S, se P1. Antikvarisk besiktning: 2012-10-03 David Loeffler	Fast fornlämning X 7036229 Y 1660720

Raä 232 Socken: Arnäs Kommun: Örnsköldsvik Kartblad: 19J 7c Gidböle Fastighet: Eldsmark 4:1 m.ö.h. 80	Boplats	Utdrag ur FMIS Stenåldersboplats, osäker utbredning, påträffat område 15x15 m. Inom det området hittades kvartsavslag, kvartssplitter samt bränd sten. Boplatsen genomskärs av skogsbilväg (NV-SÖ), utmed vilken enstaka skärvtstenar är synliga i kanten av en sträcka på ca 100 m i SÖ-riktning. Terräng. Platå och lätt SV-sluttande sandmo nära myr. Skogsmark (tallskog).	Fast fornlämning X7036484 Y1660587
Raä 209 Socken: Arnäs Kommun: Örnsköldsvik Kartblad: 19J 7c Gidböle Fastighet: Eldsmark 4:1 m.ö.h. 70-75	Tjärdal Kemisk industri	Tillägg till beskrivning Tjärdal, 13 m diam och 1,8 m dj. Vall kring kanten, 2-3 m br och 0,2-0,3 m h. I SÖ sidan en öppning i vallen och ränna, 8 m l (NV-SV), 0,5 m br, 0,3 m dj. Beväxt med ett 10-tal björkar. Orientering: 14 m Ö om traktorväg (N-S). Terräng: Liten sandavsats intill bäckravin. Skogsmark (övervägande barrskog) intill kalhygge. Antikvarisk kommentar: Enligt lokalbefolkningen användes tjärdalen av samma man som brukade den koja som ligger på S sidan av bäcken, se P10. Antikvarisk besiktning: 2012-10-03 David Loeffler	Övrig kulturhistorisk lämning X 7036055 Y 1660755

Bilaga 5. Fyndlista

typ	material	största längd x bred x tjocklek	vikt	fyndplats
avslag	kvarts	17 x 14 x 3 mm	1 gram	P1 Arnäs socken, se bilaga 4
stötkantskärna	kvarts	24 x 21 x 10 mm	5 gram	P1 Arnäs socken, se bilaga 4

Baksidesbild: Arnäs Raä 232 på krönet av vägen. Fotat från öster. Foto Britt-Marie Hägerman.

Murberget Läns museet Västernorrland
www.murberget.se

Rapport från Murberget 2012:21
ISSN 2000-0111